

Häpeä, petos, yksinäisyys

Alkoholi Christer Kihlmanin tuotannossa

Kristian Åberg

”Mitä enemmän minuus ottaa vastaan, sitä enemmän täytyy minuuden antaa. Mitä enemmän toinen on kykenemätön ottamaan vastaan, sitä enemmän tarvitsee minuuden tuhoata. Mitä enemmän minuus tuhoaa, sitä tyhjemmäksi minuus käy. Mitä tyhjemmäksi, sen kateellisemmaksi, mitä kateellisemmaksi, sen tuhoavammaksi . . .” (R. D. Laing)

Salailun tuskallisuus

”Jokainen ihminen on mitä hän on tai luulee olevansa, mutta salailemalla salaisuuksiaan, oman itsensä osia, käy tarpeettoman suureksi ero sen välillä mitä hän on itselleen ja mitä hän teeskentelee olevansa muille.”

Kirjassaan Ihminen joka järkkyy Christer Kihlman kirjoittaa, että elämän pelkääminen on oikean minänsä näyttämisen pelkoa.

Häpeän ja riittämättömyyden kokemukset ovat Kihlmanin teosten yhtenä läpikulkevana näkökulmana.

Ensimmäisissä romaaneissaan kirjailija ke-laä auki ihmisen murtumispistettä. Minuuden tyhjentyminen esittäytyy niissä usein alemmuudentuntoina. Romaanissa Varo autuas Kimmo kokee naisen muurina, johon hän törmää joka kerran, kun hänen tekee mieli liikua. Humalassa hän ärhentelee: ”Minä omistan neljätuhatta kirjaa ja olen lukenut ne kaikki.”

Madeleine-romaanissa kirjailija siirtää tarkastelukulman murtumispisteen sisälle. Alkoholismi tarjoaa muodon koko teokselle. Siinä vuorottelevat oman todellisuuden kohtaamisen pelko ja humala. Todellisuuden muuttuessa päähenkilölle yhä vaikeammin hahmottuvaksi piirtää humala hetkeksi hänen kokemuksilleen hahmon.

Madeleinein sisältämät jännitteet kehittyvät edelleen kirjassa Sininen äiti. Häpeän ja petoksen teemat syvenevät. Katastrofia seuraa-

va osasten järjestyminen kiinnostaa kirjailijaa, tarkastelukulma on siirtynyt murtumispisteen kautta kypsytymisen mahdollisuuden punnitsemiseen. Jo Madeleineissa Rafin liberaalin maailmankuvan murtuminen on esillä viittauksena Kennedyn murhaan. Rafin veli Benno heittelee voimakkaasti syyllisyydentuntojensa keskellä. Hänen ystävänsä puolestaan tappaa itsensä protestina isänsä maailman epäuskottavuudelle, mistä Kihlmanin ensimmäinen romaani Varo autuas jo kertoo. Benno on kuin Rafin toinen puoli. Rafin viha, pelko ja häpeä ovat Bennolle elämän ainoat mittapuut. Raf ryypää ja sätii ympäristöään, Benno omaksuu omien tunnekokemustensa kautta yleisen syyllisyyden tunteen. Hän samastuu ihmisten yhteiseen häpeään, jota kuvaa veljesten nuoruutta järkyttänyt Auschwitzin tapahtumien paljastuminen.

”Ellei yksilön suorituskyky ole hänen suoritusvaatimustensa tasolla hänen ympäristönsä vaikenee”, sanoo Kihlman kirjassa Ihminen joka järkkyy. Syyllisyys saa vallan irrotten todellisuuspohjastaan. Raf siirtää ryypäämällä itsetuhon hetkeä. ”Nyt tiedän että matkustin Roomaan kuolemaan.” Jatkuvassa tuskaisessa jännityksessä elävälle Rafille tarjoaa roomalainen yökerho ainoan vaihtoehdon, pakottoman olotilan. ”. . . sisässäni alkoi orastaa suuri kiitos tätä paikkaa kohtaan jossa minua si-kanakin selvästi kunnioitettiin.”

Romaani Kallis prinssi poikkeaa muodoltaan Kihlmanin aiemmasta tuotannosta. Hän luo laajoja kuvia, joista sitten leikkaa esiin usein ironisia lähiotoksia. Päähenkilö Donald Blaadh on samaa henkistä ainesta kuin jo Varo autuaan pikkukaupungin henkiset isät. Kihlman on tehnyt Donaldista äpärän ja siten sukunsa ja kulttuurinsa kieltäjän. Romaanin lopussa oman pojan itsemurha tekee hänestä ihmisen vailla menneisyyttä ja tulevaisuutta. Näin kirjailija onnistuu luomaan kokonaisen

elävän henkilön, johon on kiinnittynyt taloudellisen kasvun henkinen kuva, luonnenaamio jos niin halutaan sanoa. Tämän on mahdollistanut Donaldin muiden mahdollisten ominaisuuksien siirtäminen romaanin muiden henkilöiden ominaisuuksiksi.

Rafin sisäiset ristiriidat huipentuvat Donaldin henkilökuvassa puhtaasti tuhoavan tunne-elämän kuvauksena. Kun Donald liittää toisia ihmisiä omaan elämäänsä, hän yksinkertaisesti tuhoaa heidän kehitystään. Rafin Rooman-kokemuksia vastaava pornoluolajakso Tukholmassa paljastaa Donaldin aistikokemusten muuttuneen täysin autoseksuaalisiksi. Ironisesti petikumppanina on saman kulttuurisuvun entinen piika, joka nöyryyttäessään itseään ihmisten edessä käyttää entisen emäntänsä nimeä taiteilijanimenään.

Seuratessaan häpeäntuntemusten tuhoavaa vaikutusta minuuden kokemisessa Kihlman kiinnostuu psykologisesta riistosta osana vallitsevaa kulttuuria. Hän tarkastelee pelon ylläpitämistä vallankäytön liitännäisenä.

"Tuloksena on sitten usein yksityiselle ihmiselle psyykkisiä ja sosiaalisia ongelma-
vyyhtejä, joita hän ei itse kykene selvittämään. Hänet eristetään, häntä rangaistaan, hänet otetaan huostaan ja sen tekevät juuri samat ihmiset ja sama yhteiskunta, jonka asenteet häntä kohtaan alunperin aiheuttivat hänen vaikeutensa."

Pelko on kuviteltua, sitä ettei jaa kokemustaan, erittelee kirjailija pelon kiinnittymistä persoonaan. Raf törmää yhä uudestaan tosiasiaan, että hänen omat puolustusmekanisminsa ovat kohtuuttomia hänen vaimoan ajattel-
len. Rajankäynnin vaikeus tekee hänestä ambivalentin, ennen pitkää myös omiin kokemuksiinsa nähden. Häpeän ja olemisen ristikentässä Raf kutsuu tuntojaan esiin alkoholin avulla.

Sinisessä äidissä Raf kuvaa riippuvuuttaan vaimostaan: "En tahtonut tuntea häntä, sillä luulin että en voisi elää yhdessä ihmisen kanssa jonka todella tunsin — en luottanut kehenkään." Kirjassa Kaikki minun lapseni kirjailija itse haluaa lopettaa kahtia jakautumisen, jota hän kuvaa näin: "Tuntui olevan mahdollon saattaa sopusointuun sukupuolista akti-
teettia ja lämmön ja hellyyden tunteita."

Kihlman etsii yhteenkuuluvuutta vain yh-

teisen tunteen kokemuksena.

Kaksijakoinen humala

Kihlmanin juomiskuvauksissa ovat usein esillä aisteissa tapahtuvat muutokset. Sinisessä äidissä Fred muistelee: "Ensimmäiset ryy-
pyt otettiin niin kiivaasti, että kaikki äkkiä muuttui epätodelliseksi, ilma alkoi väristä, valoisa kevätilma, oli irti kaikesta sovinnaisesta ja arkipäiväisestä ja kaikki ihmiset muuttuivat äkkiä niin rajattoman henkeviksi ja iloisiksi ja hauskoiksi."

Syylisyyden ja häpeän tunteiden kasvaessa vähenee humalan kyky lisätä aistikokemuksia. Madeleinen juomiskuvauksissa Raf kokee selvät hetket ympäristön häneen tunkemina pakkoina. Sinisessä äidissä päähenkilö juo pääasiassa sammuttaakseen epäilynsä kaikkea kohtaan. Laskuhumalan alkaessa painaa Rafin tajuntaa, hän kokee häpeän rikkoutumisen lisäävän turvattomuutta. Sen jälkeen ei ole mitään. Näin Raf kohtaa samalla humalan kaksijakoisuuden, joka vaikuttaa romaanin muotoonkin.

Vuonna 1968 Kihlman kirjoittaa omasta juomiseen liittyvästä häpeän kokemisestaan: "Kirjailija ei ole identtinen henkilön kanssa — henkilö on alkoholisoitunut kasauma epäluo-
tettavuutta ja arkuutta."

Kihlman kertoo etsivänsä ympäristöltään halveksuntaa ja kontrollia oikeuttaakseen omat häpeän tunteensa.

Humalan hän kuvaa sanoen sen muuttuneen steriiliksi tavaksi, itsepetokseksi, vaimeana pontimenaan epäproduktiivisuuden ahdistus ja sen seuralaiset, viihtymättömyys elämässä ja epäonnistumisen tunne. "Alkoholi on puu-
dutuskeino. Alkoholi on keino joka tekee mahdolliseksi tai sallii minun tyydyttää yksinäisyydentarpeeni."

Kirjailijan itsetajunta purkaa häpeän koke-
musta, ja rajankäynti hyvän ja pahan välillä helpottuu. Niiden kohtaaminen on mahdollis-
ta, kun ymmärtää ne ilmauksina kahtia jakau-
tuneisuudesta, jolla minä suhtautuu muihin ihmisiin.

Madeleineissa Raf purkaa syylisyydentun-
nettaan: "Juominen — on eräänlainen liitto kuoleman kanssa, sitä ei voi purkaa, mutta toiset ihmiset voivat lieventää seurauksia ole-

malla lähellä ja hylkäämättä.”

Jännittyneisyyttään Raf purkaa järjettöminä aggressioina, joiden kohteena on vaimo. Ainoastaan juominen on johdonmukaista Rafin käytöksessä. Ensin juomalla voi tavoitella jotain hahmoa olemassaololleen, sitten juominen on tavoiteltavaa, koska se siirtää murtumispisteen kohtaamista. Samalla humala siirtää omien kaoottisten tunteiden kohtaamista. Raf pystyy tajuamaan sen henkisen tyhjiön, joka tekee hänestä epäproduktiivisen. Kyvyttömyys puuttua tämän tyhjiön ja tuhoavan käyttäytymisen väliseen riippuvuuteen tekee Rafin käytöksestä täysin ristiriitaista.

Sinisessä äidissä Raf elää kykenemättä rentoutumaan, kykenemättä jakamaan arjen ja tunteet toisen ihmisen kanssa. Kokemusten jakamisen pelko johtaa elämän pelkäämiseen. ”Rehellisyyden laiminlyöminen siirtää ihmisten keskinäiset konfliktit niiden todellisesta keskuksesta kuvitellulle tai näennäiselle asiatasolle ja siten vaikeuttaa tai tekee mahdottomaksi niiden oikean tai tarkoituksenmukaisen ratkaisemisen.”

Etsiessään syyllisyyden tunteiden muodostaman kehän murtavaa piirrettä kokemuksistaan Kihlman päätyy kirjassa Ihminen joka järkkyy kieltämään salailun ja häpeän oikeutuksen. Hän suuntaa kritiikkinsä länsimaiseen moraaliin. ”Individualismi rohkaisee vertikaalia elämäntapaa, korostaa suhteita jotka vallitsevat henkilökohtaisella, yksilöllisellä alueella, yksilön ulkoisten tekojen ja hänen ainutlaatuisten sisäisten käyttövoimiensa ja resurssiensa välillä, ja lapsipuolen asemaan jätetään suhteet toisiin, yhteiseen, suhteet jotka vallitsevat yksilön ulkoisten tekojen ja toisten ihmisten ulkoisten tekojen välillä.”

Kaksijakoinen kulttuuri

Donald Blaadh on hyväksynyt petoksen moraalikseen. Häpeän edessä hän pystyy rationalisoimaan toimintansa syyt. Silti kaksijakoisuus ei ole hänelle tuntematonta. Sen kohtaaminen mm. alkoholin käytön muodossa vaikuttaa usein Rafin kokemusten peilikuvalla. Peili kuitenkin muuttaa kuvaa siksi, että Donald on onnistunut liittämään alkoholin käyttöön ja omaan esineympäristöönsä esteettisiä kokemuksia. Donald kykenee kuuntele-

maan musiikkia; toisaalta hän on vieraantunut aistikokemuksiin liittyvistä esteettisistä arvoista, jotka elävät ihmisen sosiaalisessa toiminnassa.

Kihlmanin moraalikritiikin kohteena on kaksijakoisuus, joka ilmenee taloudellisen kilpailun vaatiman aggressiivisuuden ja kulttuurin asettamien eettisten vaatimusten välillä. ”Kärsi ja ole nöyrä” on tyhjä vaatimus, tuhoisa vaatimus, kun sosiaalinen todellisuus vaatii toisenlaista toimintatapaa. Kihlmanin ensimmäisissä teoksissa kuvaama kyvyttömyys moraalisesti ymmärtää maailmaa ja omaa suhdetta siihen sekä toisiin ihmisiin liittyy kirjojen Ihminen joka järkkyy ja Kallis prinssi kautta yleisempään kuvioon. Moraalikritiikki vapauttaa yksilön omien ristiriitojensa pakenemisesta, joskaan ei anna tyhjentyviä vastauksia.

Vähitellen yhä keskeisemmäksi Kihlmanille tulee ihmisen reviiirin, pakottoman olotilan laajentaminen. Kirjassa Kaikki minun lapseni hän minämuodossa kertoo pyrkimyksestään löytää tunteja, jotka eivät nouse häpeän ja pelon kokemisesta. Hän haluaa herkistää aistiaan laajentamalla tunnekokemustaan. Yhden ja saman ihmissuhteen avulla hän haluaa vaihtaa kokonaisvaltaisia tunteita itseään kieltämättä.

Kirjailijan näkökulman muutos tuntuu melko suurelta. Moraalikritiikin kautta hän on päätenyt etsimään elämästä minuuden tuhoutumista estäviä aineksia.

Kihlmanin kuvauksessa Argentiinassa kokemastaan ja merkittäväksi kasvavasta suhteestaan nuoreen mieheen ovat läsnä häpeän tunteet, nyt liittyen entistä yksinkertaisemmin menetyksen pelkoon. Näkökulma on kuitenkin siirtynyt murtumispisteestä kuvaamaan sen jälkeistä mahdollisuutta tunteiden syvenemiselle. Tavallaan siitä muodostuu vastapari teokselle Ihminen joka järkkyy. Moraalikritiikin keskeiseksi aiheeksi tuntuu muodostuvan tarve murtaa yksilön kohtuuton eristäminen ja huostaan ottaminen. Ihmisen voimavaroja on voitava tukea siten, että hän itse löytää keinoja muuttaakseen sellaisia käyttäytymismuotoja, jotka ovat muodostuneet tuhoaviksi. ”Turvallisuutta me etsimme, mutta se mitä löydämme ei ole turvallisuutta, onneksi, sillä pelkkää yhtä ja samaa turvallisuutta

me emme ajan pitkään kuitenkaan kestäisi. Meri on satama.”

Juomisen ritualisoituminen

Jo Madeleinessa Raf joutuu kohtaamaan aggressiiviset tunteensa, mutta haluaa kuitenkin kätkeä ne julkisuudelta. Käyttäytyminen jakautuu selvästi kahtia, ja Raf haukkuu ja sätii vaimoaan. Vaimon menettämisen uhka kasvaa huomattavasti yli eron aiheuttaman kipeyden. Ja jo lapsuudesta asti kilpailijana ja ystävänä ollut Fred näyttäytyy tuntemattomana vihollisena. Hyvän ja pahan rajankäynti käsillä olevissa ihmissuhteissa tuntuu mahdolltomalta. ”Minun ei ole vaikea nähdä alkoholihimoani määrättyinä seurauksena estyneestä, pidätellystä aggressiosta.”

Kihlman alkaa Sinisen äidin kirjoittamisprosessin aikana kehittää käsitystään alkoholismista ritualisoituneena toimintana, jolla on mahdollista poistaa ahdistuksen vaikutuksia. Hän kokee juomisen tuhoisana keinona siirtää vielä tuhoisampaa tilannetta. ”Juominen on ritualisoitua toimintaa jonka avulla minän neuroottinen, irrationaalinen suuntautuminen kanavoidaan pois elämää uhkaavista masennuksen ja itsetuhon teoista.”

Kihlman liittää aggressiivisuuden miehisen seksuaalisuuden niihin alueisiin, joita joudutaan salailemaan. Syyllisyyden tunteet puolestaan estävät säätelemästä ristiriidan tuottamaa käyttäytymistä — mm. alkoholin pakonomaista juomista. Kirjailija epäilee juomistaan pikemminkin kulttuurin tuottamasta häpeästä johtuvaksi kuin fyysiseen riippuvuuteen perustuvaksi. Kun ihminen ei kykene kohtaamaan tunteitaan, hänen yhteytensä todellisuuteen katkeaa. Tästä syntyy ahdistus.

Etsiessään oleellisinta ristiriitaansa kirjailija viittaa häpeän tunteiden kehitykseen lapsuudessa. Jo Bennon hahmossa hän on kuvannut Rafin passiivisen ja mielihyvää kaipaavan puolen, joka ei tule hyväksytyksi. Sinisessä äidissä Raf kertoo rakastajattaresta, joka haluaa hänet veltona ja itseensä syventyneenä ja vailla kykyä kokea vastapuolen arvo. Kihlman lähestyy kiellettyjen kokemusten kenttää, jossa häpeä on ainoa sallittu tunne ja jossa synti korvaa kypsymisen.

Kapinoidessaan hajoavaa maailmaa ja

epäoikeudenmukaisia kokemuksia vastaan Raf osaa vain repiä itseään ja läheisiään. Epäproduktiivisuuden seuralaiset, aggressiot ja sikailu, esittäytyvät protesteina. Ne eivät synny passivoivasta alkoholista vaan niistä tunteista, jotka viina tuo esiin. Näiden tunteiden laimentamiseksi juominen jatkuu, kunnes tahto hellittää vaatimasta kannanottoja.

Kukin kokemus on kuitenkin ainutkertainen, eikä sitä pysty ritualisoituneen toiminnan avulla saamaan jatkuvasti esiin samanlaisena. ”(Humala) joka kerran oli dynaaminen ja merkityksellinen, mutta muuttunut sitten steriiliksi tavaksi, itsepetokseksi ja harhaksi, vaimeana pontimenaan epäproduktiivinen ahdistus ja sen korrelaatit, viihtymättömyys elämässä sekä riittämättömyyden ja epäonnistumisen tunne.”

Humala ja inspiraatio

Kihlman kirjoittaa, että alkoholi on mahdollistanut hänelle yksinäisyyden kokemisen, joka on ollut välttämätön haaste luovalle työlle. Jo nuoruudessa alkoholin käyttö lisääntyi opiskeluaajan yksinäisyyden tunteiden kasvaessa. Varhaisemman nuoruuden kuvauksissa alkoholi on luonnollinen osa elämää, vaikkakin epävarmuutta ja pelkoa aiheuttava.

Hän vertaa viinaa opetettuun ajokoiraan. Jos on ollut valmiiksi olemassa jotain vaikeasti lähestyttävää, jotain jota on ollut vaikeata saada esiin, on viina auttanut. Jos mitään ei ole ollut, on alkoholi osoittautunut yhtä tehotomaksi kuin vapaa tahtokin. ”Vain luova persoonallisuus luo, ei yhteistyössä alkoholin kanssa vaan yhteistyössä sen liikkeessä olevan maailman kanssa, josta se itse on osa.”

Humala ei kuitenkaan pysty palauttamaan sitä, mikä on päässyt tuhoutumaan. Kehästä päästäkseen Kihlman ensin pyrkii antamaan muodon yhteiskunnallisen moraalien ja yksilön ongelmien suhteelle. Hän tutkii murtumispiteen avulla ihmissuhteen muuttumista hyväksikäytöksi ja kiintymyksen vallankäytöksi. Yhdistävänä lenkkinä on riittämättömyyden kokemus, joka syntyy omien tarpeitten ja todellisuuden ristiriidasta.

Etsiessään pohjaa tästä seuraavalle minän kahtia jakautuneisuudelle ja tyhjentymiselle

Kihlman kuvaa pelkoa vallankäytön edellytyksenä. Kahtia jakautuminen näyttäytyy tuloksena niistä ristiriidoista, jotka syntyvät ihmisen ja ulkomaailman toimintojen kohdassa. Alkoholin käyttö on yksi yksilön luomia ratkaisuyrityksiä. "Mitä peruuttamattoman tuhoisia tekoja katkera toivottomuus olisi tuottanut ellei valinta olisi tapahtunut alkoholin passiivisen, nautinnollisen korvikkeen hyväksi."

Kuvatessaan kirjailijan työtä Kihlman toteaa artyneenä törmäävänsä kulttuurin vaatimuksiin, joita hän pitää tunnekehitystä rajoittavina. Järjestyksen ja katastrofin jännitettä seurattaessa hän vetää linjoja moraaliin,

vallankäyttöön sekä ihmisen sisäisten ristiriitojen syntyyn. Hän paneutuu marxilaiseen yhteiskuntakritiikkiin, kriittiseen psykoanalyysin teoriaan ja Lorenzin sosiobiologissävyisiin näkemyksiin. Jatkuvasti hän kuitenkin palaa motiiveihin, joka ilmaisevat ihmisten välisten suhteiden ristiriitoja. "Puritaanille aivot ovat velvoitekeskus, minulle ne ovat halujen keskus."

Kirjoittaessaan kirjaansa Kaikki minun lapseni kirjailija on juomalakossa ja tuntuu etsivän minässä sellaisia puolia, jotka vahvistaisivat kykyä käsitellä ristiriitoja muuten kuin tuhoavan käyttäytymisen avulla.

English Summary

Kristian Åberg: Häpeä, petos, yksinäisyys. Alkoholi Christer Kihlmanin tuotannossa (Shame, Deception, Solitude. The Role of Alcohol in the Works of Christer Kihlman)

Christer Kihlman, a Swedish-speaking Finnish author, describes ego collapse in his first novels. He adopts a perspective from within the point of breakdown. To Kihlman the fear of life represents a fear of exposing the core of one's ego — by not sharing experience. Concealment transfers conflicts between persons from their actual centre to an ostensible level. Kihlman's characters are unable to confront the limits of good and evil in one and the same human being and event.

Kihlman criticizes a culture based on economic competition. Its morals exclude relationships to others and to the community. This individualism converges on the discrepancies between human needs and external opportunity. When social and mental difficulties thus created are encountered, a person becomes isolated, dependent and is forced to adapt.

Within such a culture, individual needs may limit another person's potential to develop. Even love assumes a sense of dependency.

Solitude often enters his writing as a social state open to doubt, compelling man to face his feelings

of incompetence. Drinking constitutes a benumbing, ritualized activity, resorted to channel destruction by ego away from the act of self-destruction. The author describes the bipartition of culture in his world of experience: "It seemed impossible to achieve harmony between sexual activity and feelings of warmth and tenderness." Hidden and unfaced aggression creates distress, and in the author's description intoxication is often a passive substitute to relieve it. Here he asks who can say that alcohol does not substitute for a more destructive means of relief. Instead of shame and disillusionment, the author examines in his later works the potential to gain positive experiences cutting through the false feeling of incompetence to prevent destructive acts.

Kihlman describes inebriation as an instructed dog fetching something that is difficult to formulate in an author's work. Still, only a creative personality actually creates, not in conjunction with alcohol but instead with the dynamic world, in which it is an element. In describing the dichotomy of inebriation, he refers to experiences of sensory change familiar to youth in particular. In ritualization, however, drunkenness tends to become a sterile means to cover the experience of unproductiveness.